

‘Waarom toch? Omgaan met kwetsbaarheid en lijden’

Een delicaat avontuur

Jana Binon

Onlangs verscheen er een nieuw magazine dat geschreven werd in opdracht van de Nederlandse en Vlaamse bisschoppenconferentie: I. CORNU & J. VAN DER VLOET (Red.), Waarom toch? Omgaan met kwetsbaarheid en lijden, Halewijn, Antwerpen, 2009. Jana Binon bespreekt in onderstaand artikel de inhoud van dit magazine. Haar evaluatie is zeer positief, al maakt ze ook enkele kritische kanttekeningen. Een aanzet tot verder lezen!

“Je moet niet denken dat je met woorden een oplossing moet bieden”, zegt Anselm Grün¹. Deze uitspraak lijkt meteen raak. Maar deze woorden herbergen ook een bepaalde benadering van het lijden: voorzichtig, schroomvol, niet overhaast, geen pasklaar antwoord. Hoe gedurfd en uitdagend is het initiatief van de Nederlandse en Vlaamse bisschoppenconferentie om een magazine over het lijden te publiceren?

In deze bespreking zullen we eerst nagaan op welke manier men tewerk is gegaan in dit magazine. Welke methodologie wordt er gebruikt? Biedt het aangeboden materiaal een representatief beeld van wat er leeft onder mensen die met verschillende vormen van lijden worden geconfronteerd? Deze vragen blijven nog nazinderen wanneer we vervolgens stilstaan bij thema’s als ‘de gelovige: zoekend of heroïsch?’, het lijden zelf en bronnen van hoop en inspiratie.

METHODOLOGIE OVER HET LIJDEN: EEN KUNST

Spreeken en schrijven over het lijden is een gewaagd avontuur. Maurice Bellet maant ons aan tot voorzichtigheid wanneer het gaat om het ter sprake brengen van ‘zin’. Het magazine en de DVD ‘Waarom toch?’ balanceren op het delicate evenwicht tussen schroom en durf, tussen vragen, zoeken en hopen. De veelzijdige aanpak maakt de evenwichtsoefening tot een kunst. Naast de thematiek van het lijden zelf; komen ook gerelateerde thema’s aan bod en krijgen we verschillende soorten lijden te horen en lezen. Het gaat wel telkens over lijden dat ons overkomt, dus niet over lijden dat we elkaar aandoen. De lijdenssituaties worden nu eens spiritueel, dan psychologisch, filosofisch, kosmologisch en medisch belicht. Het lijden in andere godsdiensten verdient ook de aandacht. Helaas blijft het lijden bij en van mensen die zich niet gelovig noemen buiten beschouwing, maar dit behoorde blijkbaar ook niet tot de opzet van deze brochure die een christelijk publiek voor ogen heeft. De veelzijdigheid aan thema’s en invalshoeken weerspiegelt zich in de veelzijdige benaderingen: narratief, poëtisch, theologisch, filosofisch, visueel, enzovoort (onder andere dankzij het medium van de dvd). De ene keer met een bijbels verhaal, de andere keer roept een beeld of een verhaal iets op of biedt een interview of artikel wat meer theoretische achtergrond over het lijden. Men werkt heel sterk aan de hand van getuigenissen van uiteenlopende mensen en hoe zij omgaan met hun lijden en geloof. Zo heeft de publicatie de kracht van de ervaring: wat wordt gezegd en geschreven, is geleefd en herkenbaar voor veel mensen. Dit ‘insiderperspectief’ is een cruciale basisoptie die in deze publicatie van meet af aan wordt genomen, wat het magazine een bepaalde kleur en meerwaarde geeft. Om het met zijn eigen programmaverklaring te zeggen: “Dit magazine wil geen receptenboek zijn, wel een stimulans, een uitdaging ook, om

door het schuldeloze lijden heen de menselijke waardigheid en de helende kracht van de verbondenheid te blijven zien.” Een waardigheid die daarom niet expliciet wordt verwoord, maar wel te zien en te lezen valt in de concrete verhalen van ‘bijzondere gewone’ mensen. Bovendien maakt het feit dat heel uiteenlopende mensen – van actrice tot monnik – aan het woord komen, dat de verhalen ook min of meer representatief kunnen zijn voor wat er leeft onder gelovige mensen die zich een weg zoeken doorheen het lijden. Wat echter ontbreekt in het magazine, is een goede literatuurlijst en een duidelijke bronvermelding die de lezer zou kunnen inspireren en op weg zetten.

Ten slotte blijft het niet bij verhalen en uiteenzettingen, maar kijkt men ook naar wat wij als lezer kunnen doen. Hoe kunnen wij mensen helpen die met verdriet en lijden te maken hebben? Manu Keirse legt de klemtoon op zorgzaam nabij zijn en mee op zoek gaan naar perspectief. “Het is van groot belang dat je mee zoekt naar een perspectief, om klimijzers aan te bieden voor de weg naar boven. Ook al weet niemand hoe de weg zal lopen, je kan blijven mee zoeken!” (p. 56)

DE GELOVIGE: ZOEKENDE OF HEROÏSCHE MENS?

Hoe wordt de gelovige mens die met het lijden wordt geconfronteerd, beschreven? Enkele keren klinkt er iets ‘heroïsch’ door in de beleving van gelovige lijdenden, die hun lijden kunnen ‘opdragen’ aan God voor het heil van de wereld, of geloofsgetuigen kunnen zijn “als ze goed met hun lijden omgaan”ⁱⁱⁱ. Hier lonkt subtiel het gevaar van normativiteit, van een overvraging van de gelovige – die uiteindelijk een mens is die net als vele andere met het lijden te maken krijgt. Deze benadering maakt deel uit van de geschiedenis van de christelijke traditie, hoewel men zich kan afvragen in hoeverre dit vandaag de dag nog weerklank vindt en in hoeverre dit, theologisch gezien, wenselijk is. De vraag is wat we moeten verstaan onder ‘het lijden aan God opdragen’, en of deze offer-thematiek wel recht doet aan het menselijke lijden. Gelukkig klinken er naast deze visie, die heel subtiel op sommige plaatsen doorschemert, ook heel andere visies door.

De gelovige lijdende wordt echter vooral realistisch benaderd. We zijn zoekende mensen in het lijden, want reageren we tenslotte niet eerst als mens? Greet Rouffaer spreekt over vechten en jezelf tegenkomen in het lijden dat je overkomt (dvd). We stellen vragen, kunnen opstandig worden, durven soms slechts vragend, hopen te spreken en bidden. Dit lijkt me een realistisch beeld van de lijdende gelovige. Want, zo zegt Maurice Bellet (p. 34), “Iedereen kan zijn kompas verliezen in het lijden; ook al heb je een zogenaamd volmaakt geloof”. Dat zet ons aan tot nederigheid. Het toont de menselijkheid van ons allen. Gelovigen kunnen ook twijfelen in momenten van lijden. Ze zijn niet immuun voor vragen en kennen wellicht ook de ervaring van Godverlatenheid die zelfs de grote heiligen niet vreemd wasⁱⁱⁱ. De gelovige mag er zijn als gewone mens, hij of zij hoeft geen grote martelaar of mysticus te zijn, al hoeven beiden elkaar niet noodzakelijkerwijs uit te sluiten.

Maurice Bellet verwoordt het belang van het ernstig nemen van het lijden als volgt: “Ik haat het lijden en de dood. Als ik het tegendeel zou beweren was ik een hypocriet. Mijn waardigheid ligt niet in mijn moed en mijn kracht. Mijn waardigheid ligt hierin: dat ik niet berust.” (p. 7)

LIJDEN IN VEELVOUD

Vanaf het begin wordt de a priori negativiteit van het lijden duidelijk gesteld. Het is niet iets mooi dat zin heeft. Nee, het is iets waarvan we zouden willen dat het stopt. “Wie ziek is wil gewoon dat er een einde komt aan alle pijn! Dat is een basiservaring van elke zieke”, verwoordt Maurice Belet het treffend (p. 32). De zin van het lijden kan pas achteraf gegeven

worden. Zo zegt Mgr. Eijk (p. 47): “[Het lijden] kan er wel toe bijdragen dat je een diepere zin in je leven ontdekt, als je erin slaagt om het een plaats te geven. Dan krijgt je geestesgesteldheid door het lijden heen een nieuwe laag, en zo kan een diepere relatie tot God ontstaan”.

De grote ‘waaromvraag’ klinkt al gauw wanneer men met het lijden wordt geconfronteerd. “Als Hij er is, waarom heeft Hij dat dan laten gebeuren?” vraagt Gudrun De Smedt, de mama van Freya, die door een zwaar ongeval werd getroffen, zich af. En ze vervolgt “Geen antwoord... en er hoeft voor mij geen antwoord op. Maar sommigen vragen waarom...” (dvd). De theodiceevraag, de angel van het probleem om God en lijden een plaats te geven, wordt niet uit de weg gegaan^{iv}.

In plaats van ons te concentreren op het ‘waarom’ – op zoek naar een verklaring, een oorzakelijk verband en ons eigen aandeel in het lijden – kunnen we beter focussen op hoe we met het lijden kunnen omgaan. Het lijden kunnen we ook linken met troost, troost in zijn oorspronkelijke betekenis van trouw en standvastigheid. Bij de lijdende gaan staan, zonder hem of haar te sussen^v. Tevens een oproep voor de reflectie en theologie over het lijden, en de pastoraal in het lijden. De ontmaskering van ons Gods- en zelfbeeld kan ook doorbreken in het lijdensproces en de reflectie die we van daaruit maken. “Door lijden [kan ik] beelden van mezelf of God laten breken; dan breek ik niet en word ik opengebrouwen voor de ware God en het ware zelfbeeld. – of ik hou beelden vast, maar dan zal ik als mens breken”^{vi}. “Zo worden we voortdurend uitgedaagd”, aldus René Stockman, “om te groeien in de uitzuivering van ons Godsbeeld”^{vii}.

Frère Emmanuel van Taizé bekijkt de lijdensproblematiek vanuit een breder kader. Als we niet willen leven in een wereld waarin lijden gebeurt, herinnert hij ons nuchter: “het alternatief voor deze schepping is niet een door onze almachtsprojecties geconstrueerde probleemloze wereld, maar geen wereld” (p. 38).

Hoe kunnen we dan concreet omgaan met het lijden dat ons overkomt? Al is het lijden zelf niet zinvol, er kan misschien wel een opdracht in schuilgaan om er iets van te maken^{viii}. In het lijden kunnen we een strijd ervaren waarin God onze tegenstander lijkt, maar doorheen de opstand ook wel onze medestander kan blijken. “Die twijfel en boosheid kunnen de weg zijn waarlangs we de ware God ontdekken”, stellen Johan Van der Vloet en Ilse Cornu (p. 28). Dit kan inderdaad een mogelijkheid zijn, maar wie is de ‘ware’ God? Is dat ook geen beeld, en wie bepaalt wat het ‘ware godsbeeld’ is?

Hoe we God ook zien in het lijden, we kunnen vanuit een kwetsbare hoop met Jan Berkhout vragend hopen dat God nabij is, of met Margot Eussen-Rijs onze zorgen bij God leggen en om hulp smeken^{ix}.

BRONNEN VAN HOOP

Hoe kan men middenin het schrijnende lijden hoop putten? Gudrun De Smedt vertelt hoe ze veel gebeden heeft. Niet als een vlucht maar terwijl ze zich sterk bewust was van de kritieke toestand van haar dochter. “En toch was er die hoop, dat geloof...”^x Je zorgen aan God toevertrouwen, overgave, een deugddoende bedevaart en wat dat aan kracht kan geven, zijn maar enkele van de aangehaalde krachtbronnen van mensen. “Ik zag bij die mensen [in Lourdes] het voelen van de ziekte, maar ook de kracht van het gedragen zijn”, verhaalt Claire van den Abbeele (p. 17). De verbondenheid met mensen voelen, en er mogen zijn voor elkaar, dat is zo belangrijk. “Er zijn voor de ander, als en zoals die ander het wil.”

Hoop wordt terecht gelezen vanuit een relatie, en vanuit de christelijke traditie sterk verbonden met God. God kan uiteraard een bron van kracht zijn voor gelovigen, maar het lijkt me ook goed om in de huidige context – waarin vele lijdende mensen zich niet expliciet

christen noemen – verder te zoeken naar welke bronnen van hoop zij kunnen aanboren (p. 44-45). Zo kunnen het uitzien naar een kleinkind, de intense liefde van de partner, een stille wandeling langs de vijver, de balonnen aan het bed die doen denken aan feest,... hoop geven aan zowel christenen als niet-christenen.

Een teken van hoop, bijzonder voor gelovigen, is het sacrament van de ziekenzalving. Dat krijgt bijzondere aandacht in een aparte katern. Het wordt niet zozeer beschouwd als het sacrament van de stervenden, maar wel als het sacrament dat leven schenkt. Een boeiende bijlage, hoewel een hedendaagse lekenpastor in een ziekenhuis met het toenemende priestertekort wellicht met nog heel wat vragen blijft zitten. Alternatieve vormen van 'levengevende tekenen' te midden van lijden komen nauwelijks aan bod. Op het ingaan van de nood als er geen priester is, wordt maar zeer kort en pragmatisch ingegaan. Nochtans spelen lekenpastores vaak een cruciale rol bij het naderende levenseinde, waarbij ze – in de voetsporen van de traditie en door de nieuwe context uitgedaagd – op een heel intense wijze zieken, stervenden en hun familie nabij mogen zijn.

Een paar gebeden werden opgenomen in het magazine en op de dvd. Het gebed van Romano Guardini zou wel eens niet bij alle lijdende mensen in goede aarde kunnen vallen. "Zorg dat ik niet alleen aan mezelf denk. Het is niet goed dat ik anderen lastig val of hun plezier vergal omdat het mij niet goed gaat" (p. 50). Al kan men misschien de waarschuwing voor egoïsme en isolatie, en de aansporing voor altruïsme begrijpen, toch klinkt het gebed bij momenten veroordelend. Het lijkt een ongelukkige visie op interdependentie en afhankelijkheid, alsof het niet goed is om in het lijden te steunen op mensen en hun om hulp te vragen, hun je verhaal toe te vertrouwen. Er wordt immers gewaarschuwd dat je wel eens de ander zou kunnen overbelasten, zelfs zijn of haar plezier vergallen. Het lijkt wel alsof er voor de zieke een groot gevaar om de hoek loert dat hij of zij teveel op zichzelf gericht en in zichzelf gekeerd is, terwijl men in het lijden vaak juist het meest bekommerd is om de familie, om wat er zal gebeuren met de kinderen als men er niet meer is, om de partner van wie men geen afscheid wil nemen. Een 'waarschuwing' voor egoïsme lijkt hier dus niet op zijn plaats.

Een hedendaagse psalm van Iny Driessen getuigt daarentegen van een zeldzame diepte: "Geef me JOU opdat ik het leven nog kan omhelzen" (p. 35) . Al weet ik niet of ieder tot zulk hoogstaand en diepgaand gebed kan komen. Het zijn woorden – voor God gesproken – die inspireren.

Wat inspireert de auteurs van de getuigenissen en artikels, en wat kunnen voor ons fundamentele ankerpunten zijn in het lijden? God is nabij, ook als wij Hem niet voelen, volgens Jan Berkhout. Daarenboven voelt hij zich gedragen en gesteund, misschien wel door de Geest zoals velen hem mogen ervaren. Vanuit de figuur van Jezus vindt deze pastor in het lijden bijzondere inspiratie om lief te hebben: "Jezus, ik ga u ontmoeten in al deze getroffenen en ik ga U beminnen in al deze mensen" (p. 8) . Jezus is voor velen dé inspiratiebron bij uitstek: Zijn persoonlijk antwoord door zelf het lijden op te nemen, Zijn liefde tot het uiterste, hoe Hij geen verklaring geeft van het lijden maar wel mensen opzoekt en geneest. Zijn naam wordt genoemd als men het heeft over vertrouwen, liefde, Goddelijke zachtheid en opstanding. "Als je de liefde onvoorwaardelijk ontdekt, dan ben je dicht bij de ervaring van de verrijzenis. De verrijzenis is niet de 'zin' van het leven, maar het volle leven!", zegt Maurice Bellet (p. 34).

De liefde van Jezus opent ons voor de verbondenheid van mensen onderling. Mensen die allemaal een innerlijke kracht hebben, en kracht mogen ontvangen van elkaar. Volgens Frans Vansteenbergen is dat "het wonder van Jezus: Zijn liefde maakt duidelijk hoe we worden bemind, hoe God ieder van ons mateloos en eindeloos liefheeft en hoe we elkaar van harte

kunnen beminnen. Dat geeft ruimte, een ruimte waarin God aan zet is en de mens volop mag leven. Dat is het Verbond” (p. 58).

TOT SLOT

‘Waarom toch?’ is er, door de veelzijdige aanpak in menig opzicht, in geslaagd om op een interessante, herkenbare en authentieke manier het delicate thema van het lijden te verwoorden. Zowel het zoeken van de mens, de heikele vragen aan de rede en het geloof, als de hoop en inspiratiebronnen voor de gelovige werden niet uit de weg gegaan. Door beelden, verhalen, gebeden en woorden heeft het magazine getracht woorden te geven aan hetgeen zo ‘onverstaanbaar’ is voor elke mens. Het mysterie van het lijden.

“Zin aan iets geven, is het niet goedkoop uitleggen, maar het onder woorden brengen. Ook dat kan een zin hebben”^{xi}.

JANA BINON werkt als onderzoeksassistent aan de Faculteit Theologie binnen de Katholieke universiteit Leuven. Ze behaalde haar master in systematische theologie, met een proefschrift over ‘God en mens in het lijden. De lijdensvraag in de recente katholieke Franstalige theologie (1990-2007)’. Vervolgens liep ze stage op U.Z.Leuven (Gasthuisberg) en schreef ze een vervolg op haar proefschrift met als titel ‘De dialoog tussen de recente Franstalige katholieke theologie en de pastorale praktijk over de lijdensvraag’. Momenteel werkt ze aan een doctoraatsproject rond het thema ‘Power, mutuality and empowerment in pastoral relationships’, onder leiding van Prof. Annemie Dillen.

ⁱ Uit een interview met Anselm Grün; in de DVD *Waarom toch? Omgaan met lijden en kwetsbaarheid*.

ⁱⁱ MGR DE JONG, *Je lijden opdragen?*, p. 36 en MGR WIM EJK, *bewust met je lijden omgaan vraagt passieve moed*, p.46-48 in *Ibid*.

ⁱⁱⁱ Theresia van Lisieux en de Godverlatenheid, Teresa van Calcutta, in *Ibid*.

^{iv} JOHAN VAN DER VLOET & ILSE CORNU, *Lijden en de ‘goede’ God*, in *Ibid*.

^v Anselm Grün, *Ibid*.

^{vi} Uit een interview met Anselm Grün, in de DVD *Waarom toch?*

^{vii} Uit een interview met René Stockman, in de DVD *Waarom toch?*

^{viii} Uit een interview met Manu Keirse, in de DVD *Waarom toch?*

^{ix} Uit een interview met Jan Berkhout, in de DVD *Waarom toch?*

MARGOT EUSSEN-RIJS, *Ik tel vooral mijn goede dagen*, p.10 in *Ibid*.

^x Uit een interview met Gudrun De Smedt, in de DVD *Waarom toch?*

^{xi} Naar René Stockman, Uit een interview met René Stockman, in de DVD *Waarom toch?*